

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะสืบประวัติการบัญญัติศัพท์คำว่า *phoneme*, *allophone*, *morpheme*, *allomorph*, *lexeme*, *word-form* ในภาษาอังกฤษ และคำว่า "หน่วยเสียง" "หน่วยเสียงย่อย" "หน่วยคำ" "หน่วยคำย่อย" "หน่วยศัพท์" "รูปคำ" ในภาษาไทย และอภิปรายนิยามของคำเหล่านี้ บทความชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดจากศัพท์บัญญัติ 2 คำ ได้แก่ "หน่วยคำ" และ "หน่วยคำย่อย" คำศัพท์บัญญัติทั้งสองคำนี้ก่อให้เกิดความสับสนในการอธิบายมโนทัศน์เรื่อง *morpheme* และ *lexeme* แก่นักเรียนชาวไทย ผู้เขียนจึงได้เสนอคำศัพท์ชุดใหม่ในบทความชิ้นนี้ ได้แก่ "หน่วยสัทอรรถ" สำหรับคำว่า *morpheme* "สัทอรรถ" สำหรับคำว่า *morph* "สัทอรรถย่อย" สำหรับคำว่า *allomorph* และ "สัทอรรถวิทยา" สำหรับคำว่า *morphology* คำศัพท์บัญญัติชุดใหม่ช่วยขจัดความสับสนระหว่างหน่วยพื้นฐานในระดับต่าง ๆ ในภาษาและสะท้อนข้อเท็จจริงทางวิชาการว่าวิชา *morphology* เป็นวิชาที่มุ่งหาหน่วยภาษาที่เล็กที่สุดที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนคือ เสียงและความหมาย

Abstract

This research paper aims at tracing the coinage and discussing the definitions of the words *phoneme*, *allophone*, *morpheme*, *allomorph*, *lexeme*, and *word-form* in English, and the words *nuà y sǎn*, *nuà sǎn y wíy*, *nuà kham*, *nuà kham y wíy*, *nuà sàp*, and *rúup kham* in Thai. This paper also identifies the problems arising from the coinage of two Thai words, namely, *nuà kham* and *nuà kham y wíy*, which usually confuse Thai students in the process of understanding the notions of *morpheme* and *lexeme*. In this paper, the author coins a new set of Thai words, namely, *nuà sǎtha?àt*, *nuà sǎtha?àt y wíy*, and *sǎtha?àt wíthayaa*, which correspond to the words *morpheme*, *allomorph*, and *morphology*, respectively. The new set of words will eliminate confusion which might arise in explaining the concepts of the basic units at different linguistic levels. In addition, the components of the new set of words reflect the well-known fact in linguistics that *morphology* is a branch of linguistics which aims at identifying the smallest linguistic units which consist of two components, i.e. sounds and meanings.

เหตุใดจึงไม่ควรบัญญัติศัพท์ morpheme ว่า "หน่วยคำ"*

Problems of the Thai Coinage "nùay kham" for the English Word "Morpheme"

กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา

1. บทนำ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีกำเนิดมาจากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสสอนวิชาที่เรียกว่า "วิทยาหน่วยคำ" (morphology) ที่ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาเป็นเวลาหลายปี ถ้าให้คำจำกัดความอย่างคร่าว ๆ วิชาวิทยาหน่วยคำ (morphology) เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างของคำในภาษา ในวิชาวิทยาหน่วยคำนั้น morpheme ถือว่าเป็นหน่วยพื้นฐานหรือหน่วยที่เล็กที่สุดที่มีความหมายในภาษา คำว่า morpheme นั้น เรียกกันทั่วไปในวงการภาษาศาสตร์ในประเทศไทยว่า "หน่วยคำ" ในการสอนวิชานี้ ผู้เขียนประสบปัญหามาตลอดในการอธิบายความหมายของคำว่า "หน่วยคำ" ปัญหาที่ผู้เขียนประสบมีต้นเหตุมาจากการที่ผู้เขียนอธิบายคำว่า "หน่วยคำ" โดยขนานไปกับหน่วยพื้นฐานในภาษาในระดับอื่น ๆ ได้แก่ หน่วยเสียง (phoneme) และหน่วยศัพท์ (lexeme) ผู้เขียนได้อธิบายคำในภาษาอังกฤษและคำในภาษาไทยควบคู่กันไปโดยมีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนเข้าใจหน่วยพื้นฐานในระดับต่าง ๆ ในภาษา คำในภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่แสดงหน่วยพื้นฐานในระดับต่าง ๆ ในภาษาที่ผู้เขียนมักจะหยิบยกขึ้นมาอธิบายในวิชาวิทยาหน่วยคำ (morphology) มีดังต่อไปนี้¹

¹ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศ.ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์ ฐ.ดร.ปราณี กุลละวณิชย์ ผศ.ณัฐมา พงศ์ไพโรจน์ อ.ดร.กฤษดาพรรณ หงส์ลดาธรรม์ อ.ดร.น้ำทิพย์ ภิงคารวัฒน์ อ.ปริมา มัลลิกะมาส และคุณศศิโยโก ทาคาฮาย ที่ได้กรุณาอ่าน แก้ไขข้อผิดพลาด และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เขียน ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.ม.ร.ว.กัลยา ดิงศรีภักดิ์ ที่ได้ให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ข้อมูลที่จำเป็น และสนับสนุนให้ผู้เขียนเขียนงานชิ้นนี้ ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.วราวุฒิปัทมะสังข์ ที่ได้ข้อมูลบางประการที่เป็นประโยชน์ และท้ายที่สุดขอขอบพระคุณคุณแสงจันทร์ แสนสุภา เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานที่กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์แก่ผู้เขียน

² โดยทั่วไป นักภาษาศาสตร์ในประเทศไทยมักใช้คำว่า "หน่วยเสียงย่อย" สำหรับเรียก allophone และใช้คำว่า "หน่วยคำย่อย" สำหรับเรียก allomorph อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2537 คณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน ได้อภิปรายเกี่ยวกับคำศัพท์ทั้งสองคำนี้ และได้มีมติบัญญัติศัพท์ใหม่สำหรับคำว่า allophone และ allomorph โดยบัญญัติศัพท์ "เสียงย่อย (ของหน่วยเสียง)" หรือ "อัญรูปหน่วยเสียง" สำหรับคำว่า allophone และบัญญัติศัพท์ "รูปย่อย (ของหน่วยคำ)" หรือ "อัญรูปหน่วยคำ" สำหรับคำว่า allomorph อย่างไรก็ตาม ในบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจะมุ่งอภิปรายคำศัพท์ที่ใช้อยู่เดิมเป็นหลักเนื่องจากคำศัพท์บัญญัติชุดใหม่ยังมิได้นำมาประกาศใช้อย่างเป็นทางการ (ข้อมูลจากศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์ ประธานคณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน และนางแสงจันทร์ แสนสุภา เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน กรรมการและเลขานุการคณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์)

ระดับของภาษา	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย
ระดับเสียง (phonological level)	phoneme, allophone	หน่วยเสียง, หน่วยเสียงย่อย
ระดับโครงสร้างคำ ² (morphological level)	morpheme, allomorph	หน่วยคำ, หน่วยคำย่อย
ระดับคำ (lexical level)	lexeme, word-form	หน่วยศัพท์, รูปคำ

ผู้เขียนพบว่าผู้เรียนมีความสับสนในการทำความเข้าใจคำภาษาอังกฤษและภาษาไทยดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนจึงวิเคราะห์หาค่าเหตุผลแห่งความสับสนนี้และได้เสนอทางแก้ไขไว้ บทความนี้มีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. สืบประวัติการบัญญัติศัพท์คำว่า phoneme, allophone, morpheme, allomorph, lexeme, และ word-form ในภาษาอังกฤษและคำว่า "หน่วยเสียง" "หน่วยเสียงย่อย" "หน่วยคำ" "หน่วยคำย่อย" "หน่วยศัพท์" และ "รูปคำ" ในภาษาไทย
2. ชี้ปัญหาที่เกิดจากศัพท์บัญญัติ "หน่วยคำ" และ "หน่วยคำย่อย"
3. เสนอวิธีแก้ไขปัญหา

ในการทำความเข้าใจคำศัพท์ดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่เราจะต้องทราบบริบทของการวิเคราะห์หน่วยพื้นฐานต่างๆ เหล่านี้ นั่นคือ ทฤษฎีภาษาศาสตร์โครงสร้าง (structural linguistics)

อนึ่ง เนื่องจากบทความนี้มีวัตถุประสงค์จะชี้ให้เห็นปัญหาของคำศัพท์บัญญัติ "หน่วยคำ" และ "หน่วยคำย่อย" ในภาษาไทยและจะเสนอคำศัพท์ใหม่ในตอนท้ายของบทความ ดังนั้น ในการเขียนบทความนี้ ผู้เขียนจะใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษในการอ้างถึง morpheme และ allomorph ไปด้วย จนกว่าจะมีการเสนอคำศัพท์ชุดใหม่ และในทำนองเดียวกัน ในการอธิบายความหมายของคำว่า phoneme, allophone, lexeme, และ word-form ผู้เขียนก็จะใช้คำทับศัพท์ไปจนกระทั่งมีการอภิปรายศัพท์บัญญัติภาษาไทยสำหรับคำเหล่านี้ในตอนท้าย

2. ทฤษฎีภาษาศาสตร์โครงสร้าง (structural linguistics)

ทฤษฎีภาษาศาสตร์โครงสร้างมีกำเนิดขึ้นที่ทวีปยุโรป นักภาษาศาสตร์ที่เป็นผู้วางรากฐานของภาษาศาสตร์โครงสร้างคือเฟร์ดีนันด์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งเป็นนักภาษา

² คำว่า "ระดับโครงสร้างคำ" ยังไม่ใช่คำศัพท์ที่เหมาะสมสำหรับคำว่า morphological level แต่ผู้เขียนขอใช้คำนี้ไปพลางก่อนเพื่อความเข้าใจของผู้อ่าน ผู้เขียนจะเสนอคำศัพท์ที่เหมาะสมในตอนท้ายของบทความ

ศาสตร์ชาวสวิส โซซูร์เป็นผู้ปฏิวัติการศึกษาภาษาศาสตร์โดยแยกการศึกษาภาษาศาสตร์ออกเป็น 2 แนว คือภาษาศาสตร์ต่างสมัย (diachronic linguistics) และภาษาศาสตร์เฉพาะสมัย (synchronic linguistics) โซซูร์เน้นความสำคัญของการศึกษาภาษาศาสตร์เฉพาะสมัย และกล่าวว่าภาษาศาสตร์เฉพาะสมัยเป็นพื้นฐานของการศึกษาภาษาศาสตร์ต่างสมัย วัตถุประสงค์ในการศึกษาภาษาศาสตร์เฉพาะสมัยคือศึกษาโครงสร้างในภาษา โครงสร้างในภาษาในที่นี้หมายถึงความสัมพันธ์ที่หน่วยในระดับต่างๆ ของภาษามีต่อกันและกัน หน่วยในภาษาแต่ละระดับไม่มีค่า (value) หรือความสำคัญในตัวเอง โดยเป็นอิสระจากระบบ แต่จะมีค่าหรือมีความสำคัญเมื่อหน่วยนั้นๆ อยู่ในระบบ ต่อมา ก็เกิดทฤษฎีภาษาศาสตร์โครงสร้างในทวีปอเมริกาซึ่งมักจะเรียกกันในนาม "ภาษาศาสตร์พรรณนา" (descriptive linguistics) และมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาภาษาศาสตร์คล้ายคลึงกับภาษาศาสตร์โครงสร้างในทวีปยุโรปคือ มุ่งหาโครงสร้างของภาษา ประเด็นที่แตกต่างกันคือภาษาศาสตร์พรรณนาเน้นศึกษาภาษาพื้นเมืองหรือภาษาแปลกๆ ที่ยังไม่ค่อยมีใครรู้จักหรือยังไม่เป็นตัวเขียน ดังนั้น จึงเน้นวิธีการและขั้นตอนการวิเคราะห์หาหน่วยต่างๆ ในภาษา ภาษาศาสตร์พรรณนาในช่วงหลังมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์มาก ตามทฤษฎีภาษาศาสตร์โครงสร้าง ภาษาถูกแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ระดับแรกคือระดับที่เป็นรูปแสดง (expression) ซึ่งสอดคล้องเรียกว่า *cenematic* ส่วนระดับที่สองคือระดับที่เป็นความหมาย (content) ซึ่งตรงกับคำว่า *plerematic* ของฮอกเกิต ระดับรูปแสดงของภาษาประกอบด้วยรูปที่ใช้เพื่อสื่อความหมายในภาษาแต่โดยตัวของมันเองไม่มีความหมาย รูปแสดงมีหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นสื่อ (medium) หรือวิธีการที่เราใช้ในการสื่อสารเท่านั้น รูปแสดงอาจเป็นเสียงพูดหรือตัวเขียนก็ได้ หน่วยเสียงจึงนับเป็นหน่วยพื้นฐานในระดับรูปแสดงของภาษา ส่วนระดับที่เป็นความหมายในภาษานั้นประกอบด้วยหน่วยภาษาที่มีความหมายในตัวเอง *morpheme* เป็นหน่วยพื้นฐานที่เล็กที่สุดในระดับความหมายของภาษา วิชาที่มีเนื้อหาศึกษาหน่วยที่อยู่ในระดับรูปแสดงของภาษาได้แก่สัทวิทยา (phonology) ส่วนสาขาวิชาที่จัดอยู่ในส่วนที่เป็นระดับความหมายในภาษานั้นมีสามสาขาวิชาใหญ่ๆ ได้แก่ ไวยากรณ์ (grammar) ศัพท์วิทยา (lexis หรือ vocabulary) และอรรถศาสตร์ (semantics) สาขาวิชาไวยากรณ์ยังแบ่งออกเป็น 2 สาขาย่อยได้แก่ morphology และวากสัมพันธ์ (syntax) วิชา morphology เป็นวิชาที่ศึกษาโครงสร้างของคำ และมุ่งหาหน่วยภาษาที่เล็กที่สุดที่มีความหมาย ส่วนวากสัมพันธ์เป็นวิชาที่ศึกษารูปแบบการเรียงกันของคำเพื่อสร้างวลีและประโยค คำเป็นหน่วยภาษาที่อยู่ตรงเส้นแบ่งระหว่าง morphology และวากสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม เส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสาขาวิชาใหญ่และย่อยที่กล่าวข้างต้นนั้นไม่ชัดเจนนัก ถ้าต้องการแบ่งภาษาออกเป็นระดับย่อยๆ นักภาษาศาสตร์พรรณนาจะแบ่งภาษาออกเป็นระดับเสียง (phonological level) ระดับโครงสร้างคำ (morphological level) ระดับวากสัมพันธ์ (syntactic level) และระดับความหมาย (semantic level) เป็นที่น่าสังเกตว่านักภาษาศาสตร์พรรณนาไม่ได้เสนอให้มีระดับคำ (lexical level) แยกออกมาต่างหาก แมทธิวส์ (Matthews 1974) เป็นนักภาษาศาสตร์คนแรกที่ได้อภิปรายเรื่องคำศัพท์และรูปแปรของคำศัพท์และได้เสนอมโนทัศน์หน่วยศัพท์ (lexeme) โดยแยกออกจากรูปคำ (word-form) อย่างชัดเจน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในตอนที่ 4.3) และแมทธิวส์ได้เสนอมโนทัศน์เรื่องคำศัพท์และรูปแปรของคำศัพท์หลังยุคของภาษาศาสตร์โครงสร้างผ่านพ้นไปแล้ว

แต่ถ้าเรานำข้อเสนอของแมธธิวส์มาพิจารณาเพิ่มเติมเมื่อเราศึกษาระดับต่าง ๆ ของภาษา เราจะเห็นว่าระดับคำ (lexical level) นั้นเป็นระดับที่อยู่ระหว่างระดับโครงสร้างคำและระดับวากยสัมพันธ์ และคำก็เป็นหน่วยที่อยู่ระหว่าง morpheme และหน่วยสร้างทางวากยสัมพันธ์ (syntactic construction) ดังนั้นในบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอระดับคำศัพท์ (lexical level) ให้เป็นระดับที่ถัดจากระดับโครงสร้างคำก่อนที่จะถึงระดับวากยสัมพันธ์ (syntactic level) แม้ว่าระดับคำศัพท์จะเป็นระดับที่ไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในภาษาศาสตร์วรรณคดี

ในการวิเคราะห์ตามแนวภาษาศาสตร์โครงสร้างเพื่อหาไวยากรณ์วรรณคดี (descriptive grammar) ของแต่ละภาษานั้น นักภาษาศาสตร์โครงสร้างจะวิเคราะห์หาหน่วยพื้นฐาน (basic unit) และที่เกิด (distribution) ของหน่วยพื้นฐานในแต่ละระดับภาษาดังกล่าวโดยจะต้องวิเคราะห์เป็นลำดับตั้งแต่ระดับเสียง ระดับโครงสร้างคำ และระดับวากยสัมพันธ์ จะข้ามขั้นตอนไม่ได้ หน่วยพื้นฐานดังกล่าวนี้มีคุณสมบัติเป็นนามธรรม และเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในการวิเคราะห์ระดับนั้น ๆ นักภาษาศาสตร์โครงสร้างในอเมริกามุ่งวิเคราะห์ไวยากรณ์ของภาษาพื้นเมืองที่ไม่ค่อยมีคนรู้จัก ไวยากรณ์ในแต่ละภาษาประกอบด้วยหน่วยพื้นฐานและที่เกิดของหน่วยพื้นฐานในทุกระดับ

3. กำเนิดของคำเรียกหน่วยพื้นฐานในระดับต่าง ๆ ของภาษา

ในตอนนี ผู้เขียนจะอธิบายความหมายของคำว่า "หน่วยพื้นฐาน" (basic unit) และ "หน่วยย่อย" ในระดับต่าง ๆ ในภาษา หน่วยพื้นฐานในทางภาษาศาสตร์นั้นมีหลายประเภท คำศัพท์เรียกหน่วยพื้นฐานในภาษาอังกฤษในทฤษฎีไวยากรณ์โครงสร้างมักจะลงท้ายด้วย -eme ในจำนวนคำศัพท์ที่เรียกหน่วยพื้นฐานต่าง ๆ ในภาษาอังกฤษที่ลงท้ายด้วย -eme นั้น คำว่า phoneme เกิดเป็นลำดับแรกก่อนคำอื่น ๆ คำว่า phoneme นั้นได้รับการบัญญัติขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และมีรากศัพท์มาจากคำว่า phōnēma ในภาษากรีกซึ่งแปลว่าเสียง นักภาษาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อดูฟริช-เดซเจนเนตต์ (Dufriche-Desgenettes) เป็นคนแรกที่ใช้คำว่า phonème เพื่อเรียกเสียงพูดในปี ค.ศ. 1873 โดยแปลมาจากคำในภาษาเยอรมันคือ Sprachlaut ซึ่งแปลว่าเสียงพูด ต่อมาก็ได้พบว่าไซซัวร์ใช้คำ ๆ นี้ในการเรียกเสียง protosound ในงานชื่อ *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1878 อย่างไรก็ตาม คำว่า phonème ตามที่ใช้ในงานทั้ง 2 ชิ้นดังกล่าวนี้ ยังไม่ได้ใช้ในความหมายดังที่นักภาษาศาสตร์ใช้กันในปัจจุบัน นักภาษาศาสตร์กลุ่มแรกที่เสนอทฤษฎีเรื่อง phoneme คือโบดูแอง เดอ คูเตอเนย์ (Baudouin de Courtenay) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวโปแลนด์ และครุสซิวสกี (Kruszewski) ที่มหาวิทยาลัยคาซาน (The University of Kazan) ในระหว่างปี ค.ศ. 1875-1895 นักภาษาศาสตร์ทั้งสองได้แยกความแตกต่างระหว่างการศึกษาคูณสมบัติด้านกายภาพของเสียงซึ่งเขาเรียกว่า anthropophonics และการศึกษาทบาทของเสียงใน morphology ซึ่งเขาเรียกการศึกษาในแบบที่สองนี้ว่า psychophonetics หน่วยพื้นฐานของการศึกษาเสียงใน psychophonetics นี้เรียกว่า fōnēma หรือ phoneme นั่นเอง นับตั้งแต่มีการคิดค้นคำว่า phoneme ขึ้นเพื่อใช้กันในวงการภาษาศาสตร์

ความหมายหรือคำจำกัดความของ phoneme ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ นอกจากคำว่า phoneme แล้ว โบคอง เดอ คูเดอเนย์ ยังได้บัญญัติศัพท์คำว่า morpheme อีกคำหนึ่งโดยขนานไปกับคำว่า phoneme คำว่า morpheme นี้มีรากศัพท์มาจากคำว่า morphē ในภาษากรีกซึ่งแปลว่ารูปร่าง หรือรูปลักษณะ (shape, form) สาขาวิชาที่เรียกว่า morphology ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 มิได้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องของภาษาแต่อย่างใด แต่เป็นสาขาหนึ่งในวิชาชีววิทยา และมีเนื้อหาเกี่ยวกับ โครงสร้างและรูปร่างของพืชและสัตว์ ต่อมาในช่วงหลังของศตวรรษที่ 19 นักภาษาศาสตร์จึงได้นำ คำว่า morphology มาใช้เพื่อเรียกสาขาวิชาหนึ่งในภาษาศาสตร์ซึ่งว่าด้วยเรื่องโครงสร้างภายในของ คำ จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า morph นั้น ขยายจากรูปร่างของพืชและสัตว์ในสาขาหนึ่งของวิชา ชีววิทยามาเป็นรูปของคำในภาษา คำว่า morpheme ตามที่โบคอง เดอ คูเดอเนย์บัญญัติหมายถึง หน่วยภาษาที่เล็กที่สุดซึ่งมีความหมาย

ส่วนคำว่า lexeme นั้น ผู้ที่คิดค้นและใช้คำๆ นี้เป็นคนแรกคือเบนจามิน ลี วอร์ฟ (Benjamin Lee Whorf) คำว่า lexeme ปรากฏในงานซึ่งเขียนในปี ค.ศ. 1938 แต่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1956 วอร์ฟให้นิยามคำว่า lexeme ว่าเป็น "the word or stem as an item of the vocabulary, and as a part analyzed or abstracted from sentence words" (Whorf 1956:132) กล่าวคือ เป็นคำที่อยู่ในรายการของคำศัพท์ในภาษาและเป็นส่วนที่ถูกวิเคราะห์ออกมาจากคำซึ่งเกิดในประโยค ในความเห็นของวอร์ฟ lexeme อาจจะเหมือนกับคำ (word) ที่เกิดในประโยคหรืออาจต่างไปจากคำที่ เกิดในประโยคก็ได้

จะเห็นได้ว่า -eme ได้กลายเป็นส่วนเติมท้ายคำและมีความหมายเฉพาะในวงการภาษาศาสตร์ คือเป็นคำที่ใช้เรียกหน่วยพื้นฐานในภาษาระดับต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำเรียกหน่วย พื้นฐานทั้ง 3 คำนี้ซึ่งได้แก่ phoneme, morpheme และ lexeme ได้เปลี่ยนแปลงไปจากความหมาย ดั้งเดิมตามกาลเวลา ผู้เขียนจะกล่าวถึงพัฒนาการของความหมายของทั้งสามคำนี้ ในตอนที่ 4

4. ความหมายของหน่วยพื้นฐานและรูปแปรของหน่วยพื้นฐาน

ผู้เขียนจะแบ่งตอนที่ 4 ออกเป็น 3 ตอนย่อย แต่ละตอนย่อยจะมีเนื้อหาว่าด้วยหน่วยพื้นฐานและ รูปแปรของหน่วยพื้นฐานในแต่ละระดับ ซึ่งได้แก่ระดับเสียง ระดับโครงสร้างคำ และระดับคำ อนึ่ง ใน ตอนที่ 4 นี้ ผู้เขียนจะอธิบายโดยยึดคำภาษาอังกฤษเป็นหลัก

4.1 Phoneme และ Allophone

คำว่า phone นี้หมายถึงส่วนแยกย่อยที่เล็กที่สุดในกระแสเสียงในภาษา (speech sound) ที่ เรียงตามกันมาซึ่งเราสามารถสัมผัสได้ด้วยสไตประสาทและมีลักษณะเป็นรูปธรรม ในกรณีปกติ นั้น เสียงในคำพูด (speech sound) มีคุณสมบัติต่อเนื่อง (continuous) กล่าวคือ ในขณะที่เรากล่าว เสียงพูดในภาษาใด ๆ ออกมา เราจะออกเสียงต่าง ๆ ในภาษานั้น ๆ ต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ และจะหยุด เพื่อหายใจเป็นบางช่วงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ถ้ามีผู้ถามเราว่าเสียงอันต่อเนื่องนั้นประกอบด้วยเสียงอะไร

ในภาษาบ้าง เราก็สามารถที่จะตอบคำถามนั้นได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเรามีความสามารถที่วิเคราะห์หรือ "ตัด" เสียงพูดนั้นให้ขาดจากกันเป็นเสียงแต่ละเสียงได้ ในภาษาอังกฤษเรียกเสียงที่เกิดจากการตัดนี้ว่า sound segment ตัวอย่างเช่น ในการออกเสียงคำว่า "แตก" นั้น แม้ว่าเราจะออกเสียงของคำนี้ต่อเนื่องกันไป แต่เราก็สามารถที่จะตัดหรือแยกเสียงของคำนี้ออกได้เป็นเสียงพยัญชนะต้น [t] เสียงสระ [æ:] เสียงพยัญชนะท้าย [k] และเสียงวรรณยุกต์ต่ำ (low tone) ผู้พูดภาษาไทยแต่ละคนอาจออกเสียงทั้ง 4 เสียงไม่เหมือนกันทีเดียว และแม้แต่ผู้พูดคนเดียวก็อาจออกเสียงเดียวกันไม่เหมือนกันทีเดียวในแต่ละครั้งที่ออกเสียง เช่นเสียงพยัญชนะต้น [t] อาจแปรเป็นเสียงแตะหลังฟัน (dental) หรือเป็นเสียงปุ่มเหงือก (alveolar) ก็ได้ หรือเสียงสระอาจต่างกันไปบ้างเล็กน้อยตามความกว้างของช่องปาก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการแปรของเสียงแต่ละเสียงไปบ้างเล็กน้อยตามผู้พูดและตามเวลาที่ออกเสียง แต่ผู้พูดภาษาก็ยัง "รู้สึก" หรือ "ตระหนัก" ว่าตนเองหรือผู้ที่กำลังออกเสียงนั้นออกเสียงเดียวกันอยู่

ส่วนคำว่า phoneme นั้นเป็นหน่วยที่วิเคราะห์ได้จากเสียง (phone) ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม และอาจแปรไปได้บ้างตามสัทบริบท (phonetic context) นักภาษาศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องเสียงได้พัฒนา คำจำกัดความของคำว่า phoneme ไปเรื่อย ๆ ดังสรุปได้เป็น 4 แนวใหญ่ ๆ ดังนี้

● คำจำกัดความของ phoneme ในแนวจิตนิยม (mentalist)

โบดูแองและครุสซิวสกี ซึ่งเป็นผู้ใช้คำว่า phoneme เป็นคนแรกได้ให้นิยามคำว่า phoneme ไว้ในแนวจิตนิยม กล่าวคือ phoneme มีลักษณะเป็นสัทภาพหรือภาพลักษณ์ทางเสียง (sound image) ที่อยู่ในจิตของผู้พูดภาษา สัทภาพดังกล่าวนี้เป็นตัวเชื่อมเสียงที่มีลักษณะแปรไปต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน เสียงแปรเหล่านี้แปรไปตามเวลาที่ผู้พูดภาษาออกเสียงในสถานการณ์จริง อย่างไรก็ตาม ในแง่จิตนิยมแล้ว ผู้พูดและผู้ฟังจะรู้สึกและตระหนักว่าเสียงที่แปรไปต่าง ๆ กันนั้นแท้จริงแล้วเป็นเสียง ๆ เดียวที่อยู่ในจิตของผู้พูดและผู้ฟัง นอกจากโบดูแองและครุสซิวสกีแล้ว นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อ เอ็ดเวิร์ด ซาเพียร์ (Edward Sapir) และ มอริส สวาเดช (Morris Swadesh) ก็เป็นนักภาษาศาสตร์อีก 2 คนที่เห็นด้วยกับการให้นิยาม phoneme ในแนวจิตนิยม

● คำจำกัดความ phoneme ในแง่หน้าที่

นักภาษาศาสตร์ชาวรัสเซียชื่อเซอร์บา (L. Sčerba) เป็นผู้ให้คำจำกัดความ phoneme ในแบบที่สอง เซอร์บาไม่เห็นด้วยกับการให้คำจำกัดความ phoneme ในแนวจิตนิยมตามแบบโบดูแองและครุสซิวสกี เซอร์บาเสนอว่าควรให้คำจำกัดความ phoneme ในแง่หน้าที่ กล่าวคือ phoneme เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดคู่เทียบเสียง (minimal pairs) เมื่อมีคำ 2 คำซึ่งมีเสียงเหมือนกันทุกเสียงยกเว้นเพียง 1 เสียง และเมื่อคำทั้งสองคำนั้นมีความหมายต่างกัน เสียงที่ต่างกันภายในคำทั้งสองคำนั้นจะเป็น phoneme เนื่องจากเป็นเสียงที่ทำให้คำ 2 คำมีความหมายต่างกัน เช่น [tāk] กับ [hāk] ในภาษาไทย เสียง [t] กับ [h] จะขึ้น phoneme ด้วยเกณฑ์ดังกล่าว นักภาษาศาสตร์อีกคนหนึ่งที่ให้คำจำกัดความ phoneme

ในแง่หน้าที่คือทรูเบตสคอย (Trubetskoj) แต่คำจำกัดความดังกล่าวปรากฏในงานช่วงหลังของเขา คือ ในงานที่แปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อ *Introduction to the Principles of Phonological Descriptions* ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1935 กล่าวคือ phoneme คือหน่วยทางเสียง (phonological unit) ที่เล็กที่สุดที่ไม่สามารถแยกย่อยได้อีกและเป็นหน่วยที่ทำให้คำในภาษาหนึ่ง ๆ มีความหมายต่างกัน

● คำจำกัดความ phoneme ในแง่กลุ่มเสียง

แดเนียล โจนส์ (Daniel Jones) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวอังกฤษเป็นผู้เสนอคำจำกัดความคำว่า phoneme ในแง่ที่เป็นกลุ่มของเสียงพูด (family of sounds) โจนส์มีความสนใจ phoneme ในแง่ที่เป็นเครื่องมือในการสอนภาษาต่างประเทศและในแง่ประดิษฐ์ตัวอักษร เขาให้ความหมายของ phoneme ว่าเป็นกลุ่มของเสียงพูดที่ผู้พูดเปล่งในสถานการณ์จริง ที่เกิดของเสียงแต่ละเสียงที่เป็นสมาชิกของกลุ่มจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม เสียงที่แปรตามสภาพแวดล้อมน้อยที่สุดในกลุ่มเสียงนั้นจะมีสถานภาพเป็นเสียงหรือสมาชิกหลัก (the principal member) ของกลุ่ม ตัวอย่างเช่น phoneme /k/ ประกอบด้วยสมาชิกเสียงหลายเสียง เช่น [k] ใน *scar*, [k] ใน *ski*, [k] ใน *skate*, [k¹] ใน *kit*, [k²] ใน *cat*, [k³] ใน *caught*, [k⁴] ใน *cut*, [k⁵] ใน *comb* ที่เกิดของเสียง [k] และ [k¹] ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มนี้จะถูกกำหนดโดยพยัญชนะและสระที่อยู่แวดล้อม นอกจากนี้จะเสนอคำจำกัดความ phoneme ในแนวที่ต่างจากเดิมแล้ว โจนส์ยังได้บัญญัติศัพท์ใหม่อีก 3 คำ ได้แก่ variphone, toneme และ chroneme คำว่า variphone หมายถึงกลุ่มเสียงที่ผู้พูดภาษาสามารถออกเสียงสลับไปมาได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมายของคำ ส่วนคำว่า toneme และ chroneme นั้นมีความหมายคล้ายกับ phoneme เพียงแต่คำว่า toneme นั้นใช้เรียกเสียงสูงต่ำในคำซึ่งก่อให้เกิดความต่างทางความหมาย ส่วนคำว่า chroneme ใช้เรียกความยาวของสระที่ทำให้เกิดความต่างทางความหมาย นอกจากโจนส์แล้ว นักภาษาศาสตร์คนอื่น ๆ ที่ให้นิยาม phoneme ว่าเป็นกลุ่มของเสียงได้แก่ บล็อก (Bloch 1948) และเทรเกอร์ ในงานที่เขียนร่วมกันกับบล็อก (Bloch and Trager 1942)

● คำจำกัดความ phoneme ในแง่รูปธรรม

เลโอนาร์ด บลูมฟิลด์ (Leonard Bloomfield) เป็นนักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกันที่ให้คำจำกัดความคำว่า phoneme ในแง่ที่เป็นหน่วยที่เป็นรูปธรรม (physical unit) ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่บลูมฟิลด์พยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้การศึกษาวิชาภาษาศาสตร์มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ phoneme เป็นคุณลักษณะหรือองค์ประกอบของเสียงพูดที่เล็กที่สุดที่ปรากฏในทุก ๆ ครั้ง (occurrences) ที่เสียงนั้นเกิด และเป็นปัจจัยที่ทำให้เสียงนั้น ๆ ต่างจากเสียงอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ (a minimum same of vocal feature)

คำว่า allophone มักเป็นที่ยอมรับกันว่าหมายถึงกลุ่ม phone กลุ่มหนึ่งซึ่งเป็น "สมาชิก" ของ phoneme เดียวกัน กลุ่ม phone กลุ่มนี้ถือว่าเป็นรูปแบบแปร (variant) ของ phoneme เดียวกัน รูปแบบนี้มีลักษณะเป็นรูปธรรม นักภาษาศาสตร์ในแนวบลูมฟิลด์จะเรียกรูปแปรของ phoneme ว่า

allophone³ การตัดสินว่า phone กลุ่มหนึ่งจะเป็น allophone ของ phoneme เดียวกันหรือไม่นั้น มักอยู่บนพื้นฐานของเกณฑ์ 2 เกณฑ์ เกณฑ์ที่ 1 คือความคล้ายคลึงทางด้านเสียง (phonetic similarity) ระหว่าง phone เหล่านั้น เกณฑ์ที่ 2 คือที่เกิด (distribution) ของ phone เหล่านั้น allophone ส่วนใหญ่มักเกิดแบบสลับหลัก (complementary distribution) และส่วนน้อยจะเกิดแบบอิสระ (free distribution) อนึ่ง allo- ใน allophone (และใน allomorph) นั้นมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกคือ allos ซึ่งแปลว่า "ต่าง, อื่น (different)" allo ตามที่ใช้ในวิชาภาษาศาสตร์นั้นหมายถึงรูปแปรของหน่วยภาษาหน่วยเดียวกัน ซึ่งการแปรของรูปภาษานั้นจะอยู่ในขอบเขตจำกัดซึ่งยังแสดงเอกลักษณ์ของสมาชิกในกลุ่ม อย่างไรก็ตาม นักภาษาศาสตร์บางคนก็ใช้คำว่า allophone เรียกรูปเสียงของ phoneme แม้ว่าจะมีเพียง 1 รูปเสียงเท่านั้น โดยทั่วไปแล้วมักใช้ allo- ในคำว่า allophone และ allomorph แต่ก็พบว่ามีการใช้ allo- ในคำอื่นๆ บ้างเล็กน้อย เช่น allograph, allotagm, ailosome

4.2 Morpheme และ Allomorph

คำว่า morpheme มีรากศัพท์มาจากคำในภาษากรีกคือ morphē ซึ่งแปลว่ารูปร่าง คำศัพท์ morpheme นี้บัญญัติขึ้นในปี ค.ศ. 1880 โดยโบบูอง เดอ คูเตอเนย์ (Baudouin de Courtenay) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวโปแลนด์ คำจำกัดความของคำว่า morpheme ตามที่รู้จักกันทั่วไปในตำราภาษาศาสตร์คือหน่วยภาษาที่เล็กที่สุดที่มีความหมาย อย่างไรก็ตาม ถ้าดูพัฒนาการของวิชา morphology แล้ว จะเห็นว่านักภาษาศาสตร์ไม่ได้ให้คำจำกัดความคำว่า morpheme เหมือนกันทั้งหมด นอกจากนั้น ยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับคำว่า "ความหมาย" ในคำจำกัดความของ morpheme ด้วย ในลำดับแรกจะขอกล่าวถึงคำจำกัดความของ morpheme 2 แนวใหญ่ๆ ซึ่งปรากฏในหนังสือภาษาศาสตร์ตามลำดับเวลาก่อนหลังดังนี้

● คำจำกัดความของ morpheme ในแง่สัญญาณ (sign)

นิยามแนวแรกของ morpheme คือ morpheme เป็นสัญญาณที่เล็กที่สุด (minimal sign)⁴ นั่นคือประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน คือรูปภาษา (linguistic form) ซึ่งได้แก่เสียงและความหมาย จะมีแต่เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ จึงอาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า morpheme ในความหมายนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษากับความหมาย หน่วยภาษาที่เป็น morpheme จะไม่สามารถแยกย่อยลงไปได้ อีกโดยที่ยังคงมีความหมายอยู่ นักภาษาศาสตร์กลุ่มที่ให้นิยามของ morpheme ในแง่ที่เป็นสัญญาณที่เล็กที่สุดคือกลุ่มนักภาษาศาสตร์แนวปราก (Prague School) ส่วนบลูมฟิลด์ (Bloomfield 1933)

³ คำว่า variant และ allophone มีความหมายไม่เหมือนกันทีเดียว กล่าวคือ รูปแปรหรือ variant จะเป็น allophone ก็ต่อเมื่อเราสามารถรับรู้ความแตกต่างระหว่างรูปแปรนั้นได้ทางโสตประสาท (Fischer-Jorgensen 1975:80)

⁴ คำว่า "สัญญาณ" (sign) นี้ใช้ในความหมายที่นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสชื่อเฟอร์ดินานด์ เดอ โซซูร์ (Saussure : 1959) ให้ไว้ว่า สัญญาณคือความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับความหมาย สัญญาณจะประกอบด้วยส่วนใดส่วนหนึ่งอย่างเดียวนั้นไม่ได้

ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์โครงสร้างในอเมริกาก็ได้ให้นิยามของ morpheme ในแนวนั้นคือเป็นเสียงที่มีความหมาย จุดที่แตกต่างไปคือบลูมฟิลด์ใช้คำว่า morpheme เรียกลักษณะที่เป็นรูปธรรมหรือส่วนที่เป็นรูปภาษา และได้บัญญัติศัพท์อีกคำหนึ่งสำหรับเรียกส่วนที่เป็นความหมายของ morpheme โดยเฉพาะ คือคำว่า sememe (ดูเพิ่มเติมในตอนที่ 4.4)

● คำจำกัดความของ morpheme ในแง่กลุ่มของรูปแปร (variants)

นักภาษาศาสตร์โครงสร้างในประเทศสหรัฐอเมริกาอีกกลุ่มหนึ่งคือแฮร์ริส (Harris 1942) ฮอกเก็ตต์ (Hockett 1947) และไนดา (Nida 1948) ได้เสนอคำจำกัดความคำว่า morpheme ใหม่โดยกล่าวว่า morpheme เป็นกลุ่มของรูปแปร รูปแปรดังกล่าวนี้เป็นเสียงจริงๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม รูปแปรของ morpheme มีความหมายเหมือนกัน และมีที่เกิดแบบสลับหลัก (in complementary distribution)

อันที่จริงแล้ว คำจำกัดความทั้งสองแบบที่ยกมาข้างต้นมิได้มีความแตกต่างกันอย่างตรงกันข้าม เพียงแต่นั่นคนละแง่มุมเท่านั้น คำจำกัดความแรกตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิชาสัญศาสตร์ (semiotics) ส่วนคำจำกัดความที่สองตั้งอยู่บนพื้นฐานของขั้นตอนการวิเคราะห์หา morpheme คำจำกัดความของ morpheme ทั้ง 2 คำจำกัดความข้างต้นสะท้อนลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของทฤษฎีวิภาษกรณ์โครงสร้าง นั่นคือ ทฤษฎีวิภาษกรณ์โครงสร้างมองว่าภาษามีโครงสร้างหลายระดับ โครงสร้างแต่ละระดับจะประกอบไปด้วยหน่วย (unit) ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน หน่วยเหล่านี้ได้แก่หน่วยเสียง morpheme คำ วลี และประโยค ในการวิเคราะห์ตามแนววิภาษกรณ์โครงสร้าง ผู้วิเคราะห์ต้องวิเคราะห์หาหน่วยและที่เกิด (distribution) ของหน่วยในโครงสร้างแต่ละระดับเริ่มตั้งแต่ระดับเสียงเป็นลำดับขึ้นไป ภาษาจึงเปรียบเสมือนโครงสร้างอิฐ (building block) ที่สร้างต่อกันขึ้นไป ประโยคจะประกอบด้วยวลี วลีประกอบด้วยคำ คำประกอบด้วย morpheme และ morpheme ประกอบด้วยหน่วยเสียง

แฮร์ริสเสนอให้เรียกรูปแปรว่า morphemic alternants และเรียก morpheme ว่า morpheme unit ในปี ค.ศ. 1947 ฮอกเก็ตต์เรียก morpheme alternant ว่า morph และเรียก morpheme unit ว่า morpheme ไนดา (Nida 1948) เสนอให้เรียก morph ที่เป็นสมาชิกของ morpheme เดียวกันว่า allomorph เพื่อที่จะให้คำศัพท์ในการวิเคราะห์ภาษาระดับ morphology ขนานไปกับคำศัพท์ในวิชา phonology และขจัดความสับสน จึงอาจสรุปได้ว่าไนดาเป็นผู้ที่เสนอคำศัพท์เพื่อเรียกหน่วยต่าง ๆ ในระดับโครงสร้างคำในภาษาโดยให้ขนานไปกับคำศัพท์ที่มีผู้บัญญัติไว้แล้วในระดับเสียง ดังแสดงไว้ข้างล่าง

โครงสร้างระดับเสียง	phone	allophone	phoneme
โครงสร้างคำ	morph	allomorph	morpheme

การวิเคราะห์หาหน่วยพื้นฐานในระดับเสียงและระดับโครงสร้างภายในคำก็มีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน สำหรับการวิเคราะห์ในระดับเสียง ในขั้นตอนแรก ผู้วิเคราะห์จะได้เสียงจำนวนหนึ่งซึ่งยังไม่ทราบ

สถานภาพว่าเสียงนั้น ๆ เป็นหน่วยเสียงหรือเป็นหน่วยเสียงย่อยในภาษานั้น ๆ ในขั้นตอนที่สอง ผู้วิเคราะห์ จะพิจารณาเรื่องความคล้ายคลึงทางด้านเสียง (phonetic similarity) และที่ก่อกำเนิดของเสียง (distribution) เพื่อที่จะตัดสินว่าควรจะวิเคราะห์ให้เสียงนั้น ๆ เป็นหน่วยเสียงหรือหน่วยเสียงย่อย การวิเคราะห์ในระดับ โครงสร้างคำก็มีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ในขั้นตอนแรก ผู้วิเคราะห์จะวิเคราะห์ได้ morph จำนวน หนึ่ง morph ที่ได้นั้นคือเสียงหรือกลุ่มเสียงที่มีความหมายหรือมีหน้าที่บางอย่างทางไวยากรณ์ ในขั้นตอน ต่อไป จึงจะวิเคราะห์ว่า morph นั้นมีสถานภาพเป็น morpheme หรือเป็น allomorph

4.3 Lexeme และ Word-form

คำว่า 'คำ' หรือ word ในภาษาอังกฤษนั้นเป็นหน่วยภาษาในระดับที่สูงกว่าระดับโครงสร้าง คำ⁵ morpheme บาง morpheme อาจจะมีสถานภาพเป็นคำได้ถ้า morpheme นั้นสามารถเกิดได้ โดยอิสระและมีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง เช่น *แมว, บ้าน, swim, dark* ซึ่งเป็นได้ทั้ง morpheme และคำในเวลาเดียวกัน แต่ถ้า morpheme นั้นเกิดไม่ได้โดยลำพังแต่ต้องเกิดร่วมกับ morpheme อื่น เสมอ morpheme นั้นก็ไม่มีสถานภาพเป็นคำเช่น *อ* ในคำว่า *ธรรม, in* ในคำว่า *inseparable, ly* ในคำว่า *beautifully* อย่างไรก็ตาม คำว่า 'คำ' หรือ word นั้นมีความหมายกำกวม กล่าวคือ คำอาจหมายถึงคำที่อยู่ในรูปของเสียงพูด คำที่อยู่ในรูปของตัวสะกด หรือคำที่เป็นหน่วยพื้นฐานในคลังคำ ศัพท์ (lexicon)⁶ ก็ได้ ถ้าถามว่ามีคำกี่คำในประโยค *He who laughs last laughs longest* บางคนอาจตอบว่ามี 6 คำโดยนับคำทุกคำที่ปรากฏระหว่างช่องว่างที่เกิดในประโยคโดยไม่สนใจว่าจะ เป็นคำที่ซ้ำรูปกันหรือไม่ แต่บางคนอาจตอบว่ามีเพียง 5 คำเนื่องจากไม่นับคำที่ 5 เพราะซ้ำกับคำที่ 2 หรือถ้าถามว่า *be, is, am, are, been, being, was* เป็นกี่คำ อาจมีผู้ตอบว่าเป็น 7 คำโดยยึดว่า ถ้าเสียงและตัวสะกดไม่เหมือนกัน ก็จะเป็นคำที่ต่างกัน แต่บางคนอาจนับว่าเป็นหนึ่งคำเท่านั้นโดยอ้าง เหตุผลว่าถึงแม้คำเหล่านี้จะมีเสียงและตัวสะกดต่างกัน แต่ทุกคำมีคุณสมบัติทางความหมายบางอย่าง ร่วมกันเพียงแต่ต่างกันที่คุณสมบัติทางไวยากรณ์เท่านั้น แมธธิวส์ (1974) ได้สรุปว่าคำมีความหมายต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. คำที่เป็นหน่วยรูปธรรม (concrete unit) ซึ่งอาจอยู่ในรูปของเสียงหรือตัวสะกด คำใน ความหมายนี้มีองค์ประกอบเป็นเสียงแต่ละเสียงซึ่งประกอบกันเป็นพยางค์ หรือในอีกแง่หนึ่งอาจประกอบ ขึ้นด้วยตัวอักษร เช่น ถ้ามองในแง่นี้ *go, goes, went, gone* จะเป็นคำ 4 คำ

⁵ ในการวิเคราะห์ระบบของภาษาตามแนวไวยากรณ์โครงสร้างนั้น ถือว่าโครงสร้างระดับเสียงเป็นระดับที่อยู่ ล่างสุด โครงสร้างในระดับเหนือขึ้นมาคือโครงสร้างคำ (morphological level)

⁶ คำว่า 'lexicon' เริ่มเป็นที่รู้จักกันในวงการศึกษารัฐศาสตร์ในต้นศตวรรษที่ 17 ความหมายเริ่มแรกของ lexicon คือหนังสืออ้างอิงซึ่งเป็นที่รวมของคำศัพท์และความหมายของคำศัพท์ในภาษาโดยเรียงลำดับตามตัวอักษร รากศัพท์ของคำว่า lexicon มาจากคำว่า lexis ในภาษากรีกซึ่งแปลว่าคำ ในปัจจุบันคำว่า lexicon ยังคงใช้ ในความหมายของหนังสือซึ่งเป็นที่รวมของคำศัพท์อยู่ นอกจากนี้ในปัจจุบันมีการใช้คำว่า lexicon ในวงการภาษา ศาสตร์ในความหมายที่เป็นนามธรรมด้วย กล่าวคือ lexicon เป็นองค์ประกอบหนึ่งในภาษาซึ่งเป็นที่รวมของหน่วยที่มี ความหมาย (meaningful units) ในภาษาและคุณสมบัติทางไวยากรณ์ของหน่วยเหล่านั้น

2. คำที่เป็นหน่วยนามธรรม (abstract unit) คำในแง่นี้ไม่ได้ประกอบขึ้นด้วยหน่วยย่อยๆ แต่คำเป็นหน่วยพื้นฐานในคลังคำศัพท์ในภาษา คำในแง่นี้อาจมีคุณสมบัติทางไวยากรณ์ที่หลากหลาย แต่ต้องมีคุณสมบัติทางความหมายที่คงที่ ตัวอย่างเช่น *go, goes, went, gone, going* มีคุณสมบัติทางความหมายร่วมกันคือแปลว่า "ไป" แต่มีคุณสมบัติทางไวยากรณ์ที่ต่างกันคือแสดงกาล (tense) และการณ์ลักษณะ (aspect) ที่ต่างกัน และอาจแสดงพจน์ (number) ของประธานที่ต่างกันด้วย ในภาษาที่ใช้ตัวอักษรโรมัน จะแสดงคำที่เป็นนามธรรมด้วยตัวอักษรใหญ่ เช่น GO

3. คำแสดงไวยากรณ์ (grammatical word) ตัวอย่างเช่น *went* เป็นคำแสดงไวยากรณ์ที่แสดงอดีตกาลของ *go, me* เป็นคำแสดงไวยากรณ์ที่แสดงกรรมกรก (accusative case) ของ *I, cars* เป็นคำที่แสดงพหูพจน์ของ *car*

นักภาษาศาสตร์ 2 คนคือ จอห์น โลอนส์ (Lyons 1968) และทีเทอร์ แมธิวส์ (Matthews 1974) ได้ตระหนักถึงความกำกวมทางความหมายของคำว่า "คำ" จึงต้องการจัดความกำกวมนี้โดยแยกความแตกต่างระหว่างคำที่มีสถานภาพเป็นนามธรรมซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานในคลังคำศัพท์ และคำที่เป็นรูปแปรของคำที่เป็นนามธรรมนั้นเช่น *goes, going, gone, went, going* โดยเรียกคำที่เป็นนามธรรมว่า lexeme และเรียกคำที่เป็นรูปแปรทางไวยากรณ์ของ lexeme ว่า grammatical words หรือ morphosyntactic words หรือ word-forms คำซึ่งมีสถานภาพเป็น lexeme จะเป็นหน่วยนามธรรมและเป็นที่ยอมรับของคุณสมบัติที่รูปแปรทั้งหมดของ lexeme นั้นๆ มีร่วมกัน word-form เป็นคำที่เกิดขึ้นจริงในประโยคและจะต่างกันไปตามคุณสมบัติทางไวยากรณ์แต่จะมีคุณสมบัติทางความหมายบางอย่างร่วมกันเนื่องจากมาจาก lexeme เดียวกัน อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือศัพท์ตั้ง (lexical entry) ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมโดยทั่วๆ ไปคือ lexeme ไม่ใช่ word-form โดยธรรมเนียมแล้วมักจะเลือกคำที่เป็น "รูปคำอ้างอิง" (citation form)⁷ แล้วให้เป็น lexeme ต่อมา นักภาษาศาสตร์จึงนำมโนทัศน์เรื่อง lexeme มาใช้อธิบายมโนทัศน์เรื่องคำพ้องรูปพ้องเสียง (homonym) และคำหลายความหมาย (polyseme) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แบบพ้องรูปพ้องเสียง (homonymy) เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง lexeme ที่ต่างกัน เช่น *ดาว* ที่แปลว่าพ่อของแม่ และ *ดาว* ที่แปลว่าอวัยวะที่ใช้ในการมอง ส่วนความสัมพันธ์แบบหลายความหมาย (polysemy) เป็นคุณสมบัติของ lexeme เดียวกัน เช่น

⁷ "รูปคำอ้างอิง" (citation form) คือรูปคำรูปหนึ่งของหน่วยศัพท์ที่มักจะได้รับเลือกให้เป็นคำหลัก (headword) ในพจนานุกรม การเลือกรูปคำอ้างอิงมีความจำเป็นในภาษาที่มีวิภัติปัจจัย (inflectional language) ซึ่งเป็นภาษาที่มีการแปรของรูปคำ กล่าวคือ หน่วยศัพท์หน่วยหนึ่งจะมีรูปคำหลายรูปซึ่งแปรไปตามคุณสมบัติทางไวยากรณ์ ในการทำพจนานุกรมนั้น เราจำเป็นต้องเลือกรูปคำ 1 รูปในจำนวนรูปแปรทั้งหมดของหน่วยศัพท์นั้นๆ เพื่อให้เป็นคำหลัก รูปคำที่เป็นคำหลักนั้นจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนหน่วยศัพท์ และเราสามารถอนุมาน (deduce) รูปแปรอื่นๆ ของหน่วยศัพท์หน่วยนั้นได้จากรูปคำอ้างอิงนั้น การเลือกรูปแปรหนึ่งเป็นรูปคำอ้างอิงนั้นมักจะอยู่บนพื้นฐานของธรรมเนียมปฏิบัติ ไม่ได้มีหลักการทางภาษาศาสตร์ที่แน่นอน ตัวอย่างเช่น ในพจนานุกรมภาษากรีกและลาติน มักเลือกรูปแปรของกริยาที่เป็นบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ปัจจุบันกาล บอกล่า และกัตตุวจาก (active voice) เป็นรูปคำอ้างอิง

“ท้อง” ที่แปลว่าอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกายและแปลว่ามีครรภ์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า คำว่า lexeme และ word-form เกิดจากการศึกษาภาษาที่มีโครงสร้างคำซับซ้อนซึ่งคำแปรรูปต่างๆ กันไปเพื่อบอกหน้าที่ทางไวยากรณ์ในประโยค

4.4 หน่วยพื้นฐานอื่นๆ

ในตอนนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงหน่วยพื้นฐานอื่นๆ ที่ลงท้ายด้วย -eme ที่นักภาษาศาสตร์บัญญัติไว้แต่ไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลายนักในวงการภาษาศาสตร์ คำเรียกหน่วยพื้นฐานอื่นๆ ที่ผู้เขียนรวบรวมมาได้มี grapheme, seme, sememe, grammeme, tagmeme, taxeme และ moneme เท่าที่ผู้เขียนทราบ ยังไม่มีการบัญญัติศัพท์คำเหล่านี้เป็นภาษาไทย ผู้เขียนจะอภิปรายความหมายของคำเหล่านี้ดังต่อไปนี้

คำว่า grapheme เป็นคำที่อยู่ในสาขาวิชาที่เรียกว่า graphetics ซึ่งมุ่งศึกษาภาพของตัวเขียนหรือตัวพิมพ์ในภาษา คำว่า grapheme เป็นคำที่ถูกบัญญัติขึ้นมาโดยขนานไปกับคำว่า phoneme ในการศึกษาเรื่องเสียง grapheme คือหน่วยพื้นฐานที่เล็กที่สุดในระบบการเขียนของภาษา สัญลักษณ์ที่ใช้แสดง grapheme คือวงเล็บแหลม เช่น < > คำว่า allograph คือรูปแปรของ grapheme เช่น a, A, เป็น allograph ของ grapheme <a>

คำว่า seme ปรากฏอยู่ในทฤษฎีอรรถศาสตร์ของกริมาส (Greimas 1966) หมายถึงหน่วยพื้นฐานในการวิเคราะห์ความหมายของคำ หน่วยพื้นฐานดังกล่าวนี้คือสิ่งที่เรารู้จักกันในนามของอรรถลักษณะ (semantic feature) ซึ่งเป็นองค์ประกอบทางความหมายที่เล็กที่สุดของคำ มโนทัศน์เรื่อง seme นี้เป็นสิ่งสำคัญในการวิเคราะห์องค์ประกอบทางความหมายของคำ (componential analysis)

คำว่า sememe มี 2 ความหมาย ในทฤษฎีอรรถศาสตร์โครงสร้าง (structural semantics) sememe หมายถึงหน่วยพื้นฐานของคลังคำศัพท์ ดังนั้น seme ในความหมายนี้จึงตรงกับคำว่า lexeme นั่นเอง sememe ในความหมายที่ 2 ปรากฏในทฤษฎีของบลูมฟิลด์ (Bloomfield 1933) ซึ่งหมายถึงส่วนที่เป็นความหมายของ morpheme ส่วนคำว่า morpheme ใช้เรียกส่วนที่เป็นรูป

คำว่า grammeme บัญญัติขึ้นโดยแมทธิวส์ (Matthews 1974) ดังที่ได้กล่าวข้างต้น lexeme เป็นหน่วยพื้นฐานที่เป็นนามธรรมในคลังคำศัพท์ ส่วน word-form เป็นรูปแปรของ lexeme ซึ่งปรากฏในประโยคจริง word-form นั้นแสดงคุณสมบัติทางไวยากรณ์ในแง่ต่างๆ เช่นแสดงบุรุษ (person) การก (case) พจน์ (number) เพศ (gender) ทาล (tense) การณ์ลักษณะ (aspect) มาลา (mood) ฯลฯ แมทธิวส์เรียกคุณสมบัติทางวากยสัมพันธ์เหล่านี้ว่า grammatical category หรือ morphological category ซึ่งมักจะแปลเป็นภาษาไทยว่า “ประเภททางไวยากรณ์” แต่ละประเภททางไวยากรณ์ก็จะจำแนกออกเป็นประเภทย่อย เช่น การกอาจจำแนกออกเป็นกรรตุการก (nominative case) กรรมการก

(accusative case) กรณการก (instrumental case) ฯลฯ ส่วนพจน์อาจจำแนกออกเป็นเอกพจน์ (singular number) ทวิพจน์ (dual number) พหูพจน์ (plural number) แมธิวส์เรียกประเภทย่อยของประเภททางไวยากรณ์เช่นกรรตุการก เอกพจน์ ฯลฯ เหล่านี้ว่า grammeme ประเภทย่อยทางไวยากรณ์ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นหน่วยความหมายชนิดหนึ่ง กล่าวคือเป็นหน่วยความหมายทางไวยากรณ์

บลูมฟิลด์ (Bloomfield 1933) เป็นผู้บัญญัติคำว่า tagmeme ขึ้นโดยอธิบายความหมายในเชิงเปรียบต่างกับ taxeme บลูมฟิลด์กล่าวว่า morpheme เป็นหน่วยพื้นฐานในระดับคำศัพท์ (the lexical level) และความหมายของ morpheme เรียกว่า sememe ส่วนหน่วยพื้นฐานในระดับวากยสัมพันธ์นั้นคือ tagmeme ซึ่งอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า constructional unit หรือหน่วยสร้างนั่นเอง ตัวอย่างเช่น คำว่า *ด้าวิ่ง*, *บนโต๊ะ* tagmeme เป็นหน่วยพื้นฐานในระดับวากยสัมพันธ์ซึ่งมีความหมาย ความหมายของ tagmeme เรียกว่า episeme ส่วน taxeme นั้นเป็นกลไกทางไวยากรณ์ที่ทำให้เกิด tagmeme ตัวอย่างเช่นการเรียงตำแหน่งของคำ (order) การใช้หน่วยเสียงซ้อน (modulation) เช่น เปลี่ยนทำนองเสียง ลงน้ำหนัก ฯลฯ taxeme นั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าคุณลักษณะทางไวยากรณ์ (grammatical feature) tagmeme ต่างจาก taxeme ตรงที่ว่า tagmeme มีความหมายแต่ taxeme โดยตัวของมันเองไม่มีความหมาย

คำว่า moneme นั้นมาจากคำในภาษาฝรั่งเศสคือ monème นักภาษาศาสตร์ที่บัญญัติศัพท์คำว่า monème คืออังเดร มาร์ตินเน็ต (André Martinet) ซึ่งเป็นนักภาษาศาสตร์ชาวฝรั่งเศสในหนังสือชื่อ *Eléments de Linguistique Générale* ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1960 มาร์ตินเน็ตให้นิยาม moneme ไว้ว่าเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในภาษาซึ่งประกอบด้วยรูปเสียง (phonetic form) และความหมาย มาร์ตินเน็ตจำแนก moneme เป็นสองประเภทใหญ่คือ semanteme และ morpheme องค์ประกอบที่เป็น semanteme คือ คำศัพท์หลักในภาษาซึ่งมีจำนวนไม่จำกัด ส่วน morpheme คือคำไวยากรณ์ (grammatical morpheme) ในภาษาซึ่งมีจำนวนจำกัด ถ้าเปรียบเทียบคำศัพท์ที่มาร์ตินเน็ตบัญญัติไว้กับคำศัพท์ที่บัญญัติโดยกลุ่มนักไวยากรณ์โครงสร้างในอเมริกา จะเห็นได้ว่าคำว่า moneme ของมาร์ตินเน็ตตรงกับคำว่า morpheme ของนักไวยากรณ์โครงสร้างในอเมริกา ส่วนคำว่า semanteme และ morpheme ของมาร์ตินเน็ตเป็นเพียงประเภทย่อยของ morpheme ของนักไวยากรณ์โครงสร้างในอเมริกานั้นเอง

5. คำศัพท์เรียกหน่วยพื้นฐานและรูปแปรในภาษาไทย

คำศัพท์ภาษาไทยที่ใช้เรียกหน่วยพื้นฐานและรูปแปรของหน่วยพื้นฐานในภาษาระดับต่าง ๆ ที่เป็นที่รู้จักกันดีและใช้กันอย่างแพร่หลายมีปรากฏในระดับเสียง ระดับโครงสร้างคำ และระดับคำดังแสดงให้เห็นในหน้าต่อไป

ระดับเสียง (phonological level)	phone : เสียง	phoneme : หน่วยเสียง	allophone : หน่วยเสียงย่อย
ระดับโครงสร้างคำ (morphological level)	morph : ?	morpheme : หน่วยคำ	allomorph : หน่วยคำย่อย
ระดับคำ (lexical level)	word : คำ	lexeme : หน่วยศัพท์	word-form : รูปคำ

ในตารางข้างต้น คำในช่องที่ 1 แสดงโครงสร้างระดับต่างๆ ในภาษา คำในช่องที่ 2 จะแสดงส่วนย่อยของภาษาในโครงสร้างระดับต่างๆ แต่ยังไม่ได้รับการวิเคราะห์ให้อยู่ในระบบของภาษานั้นๆ ส่วนของภาษาดังกล่าวมีลักษณะเป็นรูปธรรมและมีลักษณะแยกเป็นส่วนย่อยได้ (discrete) หน่วยเหล่านี้เป็นผลจากการวิเคราะห์ในชั้นแรกในแต่ละระดับของภาษาที่วิเคราะห์ ข้อมูลดิบที่นำมาวิเคราะห์ในชั้นแรกนี้มีลักษณะต่อเนื่อง (continuous) ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลที่อยู่ในภาษาระดับใด หลังจากทีวิเคราะห์ในชั้นแรกแล้ว ผู้วิเคราะห์อาจจะยังไม่ทราบหรือตัดสินใจไม่ได้แน่นอนว่า ส่วนของภาษาที่ได้นั้นเป็นสมาชิกของหน่วยพื้นฐานหน่วยใด เช่นอาจจะยังตัดสินใจไม่ได้ว่าเสียง [s] และ [z] นั้นเป็นสมาชิกของหน่วยๆ เดียวกันหรือคนละหน่วยกัน เสียงทั้งสองเสียงดังกล่าวอาจถูกวิเคราะห์ให้เป็นคนละหน่วยในภาษาหนึ่ง แต่อาจอยู่ภายใต้หน่วยเดียวกันในอีกภาษาหนึ่งก็ได้ หรือ morph /se/ ในภาษาฝรั่งเศสซึ่งในที่นี้อาจแสดงความหมายในเชิงกรรมวาจก (passive voice) แต่ในอีกที่หนึ่งอาจแสดงความหมายในเชิงสะท้อนกลับ (reflexive) ผู้วิเคราะห์อาจต้องวิเคราะห์ต่อไปว่าควรจะจัดให้ morph /se/ ทั้งสองนั้นเป็น 2 morpheme หรือเป็น 2 allomorph ของ morpheme เดียว ส่วนคำในช่องที่ 3 คือ phoneme, morpheme และ lexeme แสดงหน่วยพื้นฐานในแต่ละระดับในภาษาซึ่งมีคุณสมบัติเป็นนามธรรม และ คำในช่องที่ 4 แสดงสมาชิกหรือรูปแปรของหน่วยในช่องที่ 3 คำในช่องที่ 3 และ 4 ใช้เรียกสิ่งซึ่งเป็นผลจากการวิเคราะห์ phone, morph, และ word ในภาษาหนึ่งๆ ในระดับที่ลึกลงไปอีก สรุปได้ว่า คำในช่องที่ 2 ใช้เรียกส่วนย่อยของภาษาซึ่งยังไม่เกี่ยวข้องกับระบบของภาษาหนึ่งๆ แต่คำในช่องที่ 3 และ 4 เกี่ยวข้องกับระบบของภาษาโดยตรง

จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์^{*} เกี่ยวกับเรื่องที่มาของการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยดังที่แสดงในตารางข้างต้น ผู้เขียนได้ทราบว่าผู้บัญญัติศัพท์คำว่า "หน่วยเสียง" ซึ่งตรงกับคำว่า phoneme ในภาษาอังกฤษคือศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนผู้มีความสนใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับภาษาและภาษาศาสตร์ ส่วนคำว่า "หน่วยคำ" ซึ่งตรงกับคำว่า morpheme นั้น ผู้บัญญัติศัพท์

^{*} อดีตศาสตราจารย์ในภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นนักภาษาศาสตร์โครงสร้างท่านแรกของประเทศไทย ปัจจุบันเป็นประธานคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์ราชบัณฑิตยสถาน

คือศาสตราจารย์ ม.ล.จิรายุ นพวงศ์ และศาสตราจารย์ ดร.วิจินต์ ภาณุพงศ์ ในประมาณปี พ.ศ. 2506-2507 ซึ่งเป็นช่วงที่วงวิชาการภาษาศาสตร์ของประเทศไทยเพิ่งสัมผัสกับการศึกษาภาษาตามแนวภาษาศาสตร์โครงสร้าง ตามคำให้สัมภาษณ์ของศาสตราจารย์ ดร.วิจินต์ ภาณุพงศ์ การบัญญัติศัพท์ "หน่วยคำ" สำหรับคำว่า morpheme นั้นมีที่มาจากการเห็นว่า morpheme เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่มีความหมายภายในคำ เป็นที่ทราบกันดีว่าวิชา morphology นั้นในทางปฏิบัติมุ่งศึกษาสิ่งที่เรียกกันว่า bound morpheme ซึ่งเป็นหน่วยพื้นฐานในโครงสร้างคำที่ไม่สามารถเกิดโดยลำพังได้ ต้องเป็นส่วนประกอบของคำเสมอและมักจะเป็นองค์ประกอบที่บอกหน้าที่และคุณสมบัติทางไวยากรณ์ของคำ ๆ นั้นในประโยค ส่วนหน่วยพื้นฐานอิสระที่เรียกว่า free morpheme ซึ่งมีสถานภาพเป็นคำด้วยในเวลาเดียวกันนั้นไม่ใช่ข้อมูลที่น่าสนใจสำหรับวิชา morphology ด้วยเหตุที่ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ศึกษาในวิชา morphology เป็นหน่วยที่ไม่อิสระหรือเกิดตามลำพังไม่ได้ (bound morpheme) แต่ต้องปรากฏอยู่ภายในคำเสมอ จึงนำไปสู่แนวคิดที่ว่า morpheme มีขนาดเล็กกว่าคำและปรากฏอยู่ภายในคำเสมอ ซึ่งแนวคิดที่ว่า morpheme เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่มีความหมายภายในคำนี้เป็นเหตุผลเบื้องหลังการบัญญัติศัพท์ "หน่วยคำ"

ดังที่ได้อธิบายไว้ในตอนต้น การวิเคราะห์ภาษานั้นทำได้หลายระดับและต้องทำต่อเนื่องกันไปเป็นลำดับ จะข้ามขั้นตอนไม่ได้ตั้งแต่ระดับเสียงเป็นต้นไป คำที่ลงท้ายด้วย -eme ในภาษาอังกฤษหมายถึงหน่วยพื้นฐานในระดับหนึ่ง ๆ ในภาษา เช่น phoneme หมายถึงหน่วยพื้นฐานในระดับเสียง morpheme คือหน่วยพื้นฐานในระดับที่เสียงสัมพันธ์กับความหมาย lexeme คือหน่วยพื้นฐานในระดับคำ และ tagmeme คือหน่วยพื้นฐานในระดับวากยสัมพันธ์ หน่วยพื้นฐานดังกล่าวนี้เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในภาษาระดับนั้น ๆ และไม่สามารถแบ่งแยกย่อยต่อไปได้อีก ประเด็นที่สำคัญคือ morpheme เป็นหน่วยภาษาที่เล็กที่สุดที่ประกอบด้วยเสียงและความหมาย morpheme อาจเกิดอิสระหรือไม่ก็ได้ ถ้า morpheme นั้นเกิดอิสระได้ morpheme นั้นก็จะมีสถานภาพเป็นคำในระดับที่สูงขึ้นไปด้วย

จากตารางข้างต้น จะเห็นว่าคำศัพท์ในภาษาอังกฤษที่แสดงหน่วยในระดับเสียงและระดับเสียงเชื่อมโยงกับความหมาย (morphological level) นั้นชานานกัน แต่คำศัพท์บัญญัติในระดับคำ (lexical level) ไม่ค่อยเข้าชุดกันนัก ถ้าพิจารณาคำศัพท์ในภาษาไทย จะเห็นว่าเราไม่มีคำศัพท์สำหรับคำว่า morph แต่เรามีคำศัพท์สำหรับคำว่า phone และ word ถ้าเราจะคิดคำศัพท์เทียบแบบคำศัพท์ในระดับเสียง คำว่า morph ก็จะต้องเรียกว่า "คำ" เพื่อจะได้เข้าชุดกับหน่วยคำ (morpheme) และหน่วยคำย่อย (allomorph) แต่ในทางปฏิบัติ การเรียก morph ว่า "คำ" ไม่เหมาะสมเนื่องจากเราเรียก word ว่า "คำ" อยู่แล้ว และคำศัพท์ภาษาไทยสำหรับคำว่า lexeme คือหน่วยศัพท์ ไม่ใช่หน่วยคำ ทั้งนี้เพราะเราใช้คำว่าหน่วยคำสำหรับเรียก morpheme โดยสรุป ถ้ามองจากมุมมองของลักษณะภาษาไทย ระดับของภาษาที่เสียงเชื่อมโยงกับความหมาย (morphological level) เป็นมโนทัศน์ใหม่สำหรับคนไทยทั้งนี้เพราะภาษาไทยเป็นภาษาคำโดด (isolating language) ซึ่งเป็นภาษาประเภทที่คำในภาษาไม่มีการแปรรูปเพื่อบอกหน้าที่ทางไวยากรณ์ ระดับของภาษาที่คุ้นเคยกันดีคือระดับเสียง ระดับ

คำ และระดับวากยสัมพันธ์ มโนทัศน์เรื่องเสียง คำ โครงสร้าง เช่น หน่วยสร้างประโยคหรือวลี จึงเป็นที่รู้จักกันดี

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเราจำเป็นต้องบัญญัติศัพท์ใหม่ 1 ชุดสำหรับเรียกระดับของภาษาที่เสียงที่เล็กที่สุดเชื่อมโยงกับความหมายโดยให้ขนานไปกับคำศัพท์ที่บัญญัติไว้แล้วในระดับเสียงเพื่อจัดความสัมพันธ์ที่อาจเกิดขึ้น และเพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างระดับภาษาต่างๆ อย่างชัดเจน หน่วยพื้นฐานในระดับเสียงคือหน่วยเสียงซึ่งโดยตัวของมันเองอาจไม่มีความหมายแต่อาจทำให้ความหมายของคำต่างไปได้ เช่น *pit* กับ *bit* เสียง [p] กับ [b] จึงเป็นหน่วยเสียง 2 หน่วยเสียงในภาษาอังกฤษ เรื่องความหมายเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของวิชาสัทวิทยา ซึ่งมีวัตถุประสงค์วิเคราะห์ระบบเสียงในภาษา หน่วยพื้นฐานในระดับที่สูงถัดขึ้นมาเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่ประกอบด้วยเสียงและความหมาย หน่วยดังกล่าวนี้อาจประกอบด้วยเสียงเพียง 1 เสียงหรือมากกว่าก็ได้ และอาจเกิดอิสระหรือไม่ก็ได้ ดังนั้นถ้าดูตามความหมายนี้ เสียง 1 เสียงอาจมีสถานภาพเป็นหน่วยเสียงในการวิเคราะห์ระดับเสียง และอาจมีสถานภาพเป็น morpheme ในการวิเคราะห์ระดับเสียงเชื่อมโยงกับความหมายซึ่งเป็นระดับที่สูงขึ้นไปในเวลาเดียวกัน ตัวอย่างเช่นเสียง [s] ในภาษาอังกฤษ เป็นได้ทั้งหน่วยเสียง /s/ และเป็นทั้ง morpheme {s} ได้ถึง 2 morpheme คือ morpheme ที่แสดงพหูพจน์ของคำนาม และ morpheme ที่แสดงปัจจุบันกาลของคำกริยาที่มีประธานเป็นบุรุษที่ 3 นอกจากนี้ กลุ่มเสียงกลุ่มหนึ่งอาจมีสถานภาพเป็น morph, morph ในการวิเคราะห์ระดับเสียงเชื่อมโยงกับความหมาย และอาจเป็นคำได้ถ้า morph นั้นสามารถเกิดได้โดยอิสระ ตัวอย่างเช่น เสียง [khæɪ] ซึ่งมีความหมายว่า "แมว" เป็นได้ทั้ง morpheme [khæɪ] และเป็นคำในการวิเคราะห์ที่ต่างระดับออกไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนจึงขอเสนอคำศัพท์ใหม่สำหรับคำว่า morph, morpheme, allomorph, และวิชา morphology เนื่องจาก morpheme เป็นหน่วยที่มี 2 องค์ประกอบ คือมีเสียงซึ่งสัมพันธ์กับความหมาย ผู้เขียนจึงขอเสนอให้เรียก morpheme ว่าหน่วยสัทอรรถ "สัท" แปลว่าเสียง และ "อรรถ" แปลว่าความหมาย ส่วนคำสำหรับเรียก morph คือ สัทอรรถ และคำสำหรับเรียก allomorph คือ สัทอรรถย่อย วิชา morphology จึงควรจะมีชื่อว่า สัทอรรถวิทยา และการวิเคราะห์ภาษาในระดับเสียงซึ่งเชื่อมโยงกับความหมายนั้นคือการวิเคราะห์ภาษาในระดับสัทอรรถ (morphological level) นั่นเอง ข้อสังเกตคือผู้เขียนเห็นด้วยกับคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์ราชบัณฑิตยสถาน ที่ได้เสนอคำศัพท์บัญญัติชุดใหม่สำหรับเรียกรูปแปรของหน่วยพื้นฐานซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษที่ขึ้นต้นด้วย allo- โดยคณะกรรมการได้ตัดคำว่า "หน่วย" ออก (ดูเชิงอรรถที่ 1) ทั้งนี้เนื่องจากคำที่ขึ้นต้นด้วย allo- นั้นมีสถานภาพเป็นเพียงรูปแปร มิได้มีสถานภาพเป็นหน่วยพื้นฐาน จึงควรตัดคำว่า "หน่วย" ออกไป อย่างไรก็ตาม คำศัพท์บัญญัติชุดใหม่ที่คณะกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์เสนอยังคงใช้คำว่า "หน่วยคำ" อยู่ซึ่งผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับการใช้คำๆ นี้ ดังเหตุผลที่ได้กล่าวข้างต้น

การบัญญัติคำศัพท์ชุดใหม่ดังที่ผู้เขียนเสนอข้างต้นเป็นการขจัดความสับสนระหว่างคำกับ morpheme เป็นการแก้ปัญหาการหาคำศัพท์ภาษาไทยสำหรับคำว่า morph ไม่ได้ ซึ่งเราก็ได้เห็น

แล้ววามโนทัศน์เรื่อง morph มีความสำคัญในการวิเคราะห์หา morpheme นอกจากนั้น คำศัพท์ชุดใหม่ยังแสดงข้อเท็จจริงทางวิชาการว่า morpheme นั้นประกอบด้วยเสียงซึ่งสัมพันธ์กับความหมาย และทำให้เห็นความคู่ขนานระหว่างการวิเคราะห์ในระดับเสียงและระดับลัทธิวรรณคดี และขอเสนอให้เปลี่ยนคำศัพท์ "รูปคำ" ซึ่งตรงกับคำว่า "word-form" ว่า "ศัพท์ย่อย" ส่วนคำว่า "หน่วยเสียงย่อย" นั้น คณะอนุกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน ได้มีมติบัญญัติศัพท์ใหม่สำหรับคำนี้แล้ว คือคำว่า "เสียงย่อย (ของหน่วยเสียง)" หรือ "อัญรูปหน่วยเสียง" (ดูรายละเอียดในเชิงอรรถที่ 1) คำศัพท์ใหม่ที่ผู้เขียนเสนอปรากฏในตารางต่อไปนี้

ระดับเสียง (phonological)	phone : เสียง	allophone : เสียงย่อย	phoneme : หน่วยเสียง
ระดับลัทธิวรรณคดี (morphological)	morph : ลัทธิวรรณคดี	allomorph : ลัทธิวรรณคดีย่อย	morpheme : หน่วยลัทธิวรรณคดี
ระดับคำ (lexical)	word : คำ	word-form : ศัพท์ย่อย	lexeme : หน่วยศัพท์

ยังมีคำภาษาไทยอีกคำหนึ่งที่ขึ้นต้นด้วย "หน่วย" ซึ่งปรากฏในตำราและงานวิจัยทางภาษาศาสตร์ที่เขียนเป็นภาษาไทย คำๆ นั้นได้แก่ "หน่วยวรรณคดี" ซึ่งมักจะวงเล็บคำภาษาอังกฤษว่า semantic unit คำว่า "หน่วยวรรณคดี" มักปรากฏในตำราและงานวิจัยด้านวิทยาภาษาถิ่น (dialectology) จากการจัดพิมพ์สารานุกรมศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาภาษาถิ่นอีกสาขาหนึ่ง นอกจากสาขาวิชาภาษาศาสตร์โครงสร้าง ผู้เขียนได้ทราบคำว่า "หน่วยวรรณคดี" นี้ได้รับการบัญญัติโดยคณาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในประมาณปี พ.ศ. 2520 ในขณะที่กำลังมีการวิเคราะห์ข้อมูลภาษาถิ่น ในการเก็บข้อมูลภาษาถิ่นต่างๆ ผู้วิจัยจะต้องมีรายการคำศัพท์อยู่จำนวนหนึ่งซึ่งผู้วิจัยจะใช้ถามผู้บอกภาษาว่าคำศัพท์ในภาษาถิ่นของเขาซึ่งตรงกับคำศัพท์ที่ผู้วิจัยถามเขานั้นคืออะไร เช่น คำว่า "กล้วย" ในภาษาถิ่นอีสานเรียกว่าอะไร ผู้วิจัยอาจจะใช้การออกเสียง "กล้วย" ดังๆ ก็ได้ หรืออาจเตรียมภาพกล้วยหรือเตรียมกล้วยซึ่งเป็นของจริงมาให้ผู้บอกภาษาดูก็ได้ ในทางทฤษฎี รายการคำศัพท์ซึ่งผู้วิจัยเตรียมไว้ถามผู้บอกภาษานั้นถือว่าเป็นหน่วยความหมาย มิได้มีสถานะภาพเป็นคำศัพท์ อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่จะมีการบัญญัติศัพท์คำว่า "หน่วยวรรณคดี" นั้น นักภาษาศาสตร์จะเรียกรายการคำศัพท์เหล่านี้ว่า "คำ" แต่ในภายหลังก็เกิดความตระหนักว่าจริงๆ แล้วรายการคำศัพท์นั้นเป็นแต่เพียงตัวแทนของหน่วยวรรณคดีหรือหน่วยความหมายเท่านั้น มิใช่คำศัพท์จริงๆ ซึ่งหน่วยวรรณคดีอาจมีรูปแสดงได้หลายหลาก ได้แก่คำศัพท์ รูปภาพที่แสดงสิ่งอ้างอิงหรือแสดงหน่วยความหมาย หรืออาจเป็นสิ่งอ้างอิงในโลกจริงๆ แต่ประเด็นสำคัญก็คือ ผู้เก็บข้อมูลภาษาถิ่นต้องการเก็บข้อมูลคำศัพท์ที่แสดงหน่วยความหมายที่ผู้เก็บข้อมูลต้องการ มิได้ต้องการเก็บข้อมูลคำศัพท์ภาษาถิ่นซึ่งเป็น "คำแปล" (gloss) ของคำศัพท์ในภาษาถิ่นหนึ่งๆ ที่ผู้เก็บข้อมูลนำมาถาม นี้จึง

เป็นที่มาของการบัญญัติศัพท์ "หน่วยความหมาย" และได้มีการบัญญัติคำศัพท์ภาษาอังกฤษไปในเวลาเดียวกันว่า semantic unit ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือหน่วยอรรถ "RUN" นั้น เราสามารถเก็บคำศัพท์ในภาษาถิ่นทั่วประเทศไทยที่แสดงหน่วยอรรถนี้ได้ดังต่อไปนี้

คำศัพท์	ถิ่นที่ออกเสียง
"วิ่ง"	กรุงเทพ
"แล่น"	ภาคใต้
"ล่น"	ภาคเหนือ
"แล่น"	ภาคอีสาน

เมื่อเก็บข้อมูลได้คำมาแล้ว นักวิทยาภาษาดั้งก็จะวิเคราะห์ว่าคำศัพท์ที่เก็บมาได้ต่อ 1 หน่วยอรรถนี้เป็นกี่ศัพท์ ซึ่งมักจะใช้เกณฑ์ทางเสียงในการตัดสิน เช่นถ้าเสียงไม่เหมือนกันเลย เช่น "วิ่ง" กับ "แล่น" ก็ให้เป็น 2 ศัพท์ แต่ถ้าเสียงคล้ายคลึงกันเช่น "จ้าง" ซึ่งเป็นคำในภาษาเหนือแปลว่า "ข้าง" กับ "ข้าง" ซึ่งเป็นคำในภาษาอีสานซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน ก็อาจจะจัดให้เป็นรูปแปรของศัพท์เดียวกัน^๑

จะเห็นได้ว่าการตัดสินให้คำใดเป็นรูปแปรของศัพท์เดียวกันหรือเป็นศัพท์ต่างศัพท์ในวิทยาภาษาดั้งนั้นอาจใช้การพิจารณาด้านคุณสมบัติทางด้านสัทศาสตร์ของคำเป็นหลักเช่นจำนวนพยางค์สระ พยัญชนะ ส่วนการตัดสินให้คำใดเป็นศัพท์ย่อย (word-form) หรือเป็นหน่วยศัพท์ในการวิเคราะห์ระดับคำศัพท์ในระบบไวยากรณ์ของภาษา จะพิจารณาคคุณสมบัติด้านไวยากรณ์ของคำเป็นหลักดังได้อธิบายข้างต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าคำว่า semantic unit ซึ่งมีปรากฏใช้ในตำราและงานวิจัยด้านวิทยาภาษาดั้งในประเทศไทยนั้น ไม่ปรากฏให้เห็นในหนังสือและงานวิจัยที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษเล่มอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหน่วยอรรถในความหมายนี้ใช้สำหรับวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจง คือใช้สำหรับเก็บข้อมูลคำศัพท์ภาษาดั้งและในการศึกษาภาษาดั้งเท่านั้น

5. สรุป

ในบทความฉบับนี้ ผู้เขียนได้สืบประวัติการบัญญัติศัพท์ที่เรียกหน่วยพื้นฐานในภาษาระดับต่าง ๆ ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ได้ชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดจากศัพท์บัญญัติ "หน่วยคำ" และ "หน่วยคำย่อย" และได้เสนอคำศัพท์ใหม่ ๆ ชุดเพื่อใช้เรียกหน่วยพื้นฐานและส่วนต่าง ๆ ในระดับของภาษาที่เสียงเชื่อมโยงกับความหมาย นั่นคือ สัทธิ (morph) หน่วยสัทธิ (morpheme) สัทธิย่อย (allomorph) การวิเคราะห์หน่วยเหล่านี้เป็นวัตถุประสงค์ของวิชาที่ผู้เขียนตั้งชื่อใหม่ว่า "สัทธิวิทยา" (morphology)

^๑ คำว่าศัพท์เดียวกันหมายความว่า เป็นคำเดียวกันมาแต่ดั้งเดิม

บรรณานุกรม

- Allerton, D.J. 1979. *Essentials of Grammatical Theory. A Consensus View of Syntax and Morphology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Aronoff, M. 1944. *Morphology by Itself. Stems and Inflectional Classes*. Cambridge: The MIT Press.
- Bloch, B. 1948. "A set of postulates for phonemic analysis." *Language*. 24: 3-46.
- Bloch, B. & Trager, G.L. 1942. *Outline of Linguistic Analysis*. Baltimore: Linguistic Society of America.
- Bloomfield, L. 1933. *Language*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Bussmann, H. 1996. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. London: Routledge.
- Fischer-Jorgensen, E. 1975. *Trends in Phonological Theory. A Historical Theory*. Copenhagen: Akademisk Forlag.
- Gleason, H.A. 1955. *An Introduction to Descriptive Linguistics*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Greimas, A.J. 1966. *Sémantique Structurale*. Paris: Larousse.
- Harris, Z.S. 1942. "Morpheme alternants in linguistic analysis." *Language*. 18: 169-80.
- Hockett, C. 1947. "Problem of morphemic analysis." *Language* 23: 321-43.
- Lyons, J. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martinet, A. 1964. *Elements of General Linguistics*. London: Faber and Faber Ltd.
- Matthews, P.H. 1974. *Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthews, P.H. 1993. *Grammatical Theory in the United States from Bloomfield to Chomsky*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nida, E.A. 1948. *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Onions, C.T. (ed.) 1966. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford: The Clarendon Press.
- Palmer, L.R. 1972. *Descriptive and Comparative Linguistics. A Critical Introduction*. London: Faber.
- Pilch, H. 1976. *Empirical Linguistics*. Munchen: Francke Verlag GmbH.
- Saussure, F. de. 1959. *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill.
- Whorf, B.L. 1956. *Language, Thought, and Reality*. Cambridge: The MIT Press.
- Lyons, J. 1963. *Structural Semantics*. Oxford: Blackwell.
- _____. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1995. *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.